15-tema. Jetim balalardı sociallıq qorǵawdıń m áhállelik sisteması

15-tema / 16 · 1-semestr

MAZMUNI

1. Bap
2. Qısqasha juwmaq
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Túsindiriw hám sxema
9. Derekler

Bap

Balalar huqıqların qorǵaw hám olardıń kámil shaxs sıpatında erjetiwini támiyinlew mámlekettiń eń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp tabıladı. Ókiniwli jeri, túrli sebeplerge kóre balalar ata-ana qamqorlıǵınan ayırılıwı múmkin. Bul sabaqta biz jetim hám ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı sociallıq qorǵawdıń zamanagóy, atap aytqanda, máhállebay sistemasın úyrenemiz. Sabaq dawamında balalardı anıqlaw hám esapqa alıw tártibi, olardı jaylastırıwdıń alternativ formaları — balalıqqa alıw, qáwenderlik hám qamqorlıq, sonday-aq, asırap alǵan (foster) shańaraqqa beriw qaǵıydaları menen tanısamız. Bunnan tısqarı, máhálle institutınıń bul process degi qatnasıwı, kishi kólemli balalar úyleri hám balalarǵa beriletuǵın sociallıq kepillikler analiz etiledi. Hár bir processte balanıń eń ústin mápleri qanday támiyinleniwin ámeliy mısallar arqalı kórip shıǵamız. Sabaǵımızdıń maqseti — bolajaq huqıqtanıwshılarǵa balalardı qorǵaw mexanizmlerin durıs qollanıwdı úyretiw.

QISQASHA

- 24 saat — Xabar beriw múddeti (Bala qamqorlıqsız qalǵanı anıqlanǵannan soń, organǵa xabar beriw múddeti (ShK 149-statya))
- 3 is kúni — Dáslepki bahalaw (Qáwenderlik organı xabar alǵannan soń, balanıń shárayatın tekseriw múddeti (ShK 149-statya))
- 10 jas — Balanıń razılıǵı (Balalıqqa yamasa asırap alǵan shańaraqqa beriwde balanıń razılıǵı alınatuǵın jas (ShK 194-statya))
- 14 jas — Qáwenderlik shegarası (Qáwenderlik 14 jasqa shekem belgiledi, onnan soń qamqorlıq baslanadı (ShK 173-statya))

15.1 Jetim hám ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı anıqlaw

Shańaraq nızamshılıǵına kóre, balalar túrli sebeplerge kóre ata-ana qamqorlıǵınan ayırılıwı múmkin. Bul tek ata-ananıń qaytıs bolıwı (shın jetimlik) emes, bálki olardıń ata-analıq huqıqınan ayırılıwı, huqıqlarınıń shekleniwi, mámilege uqıpsız dep tabılıwı, uzaq múddet keselleniwi yamasa balanı tárbiyalawdan bas tartıwı sıyaqlı jaǵdaylardı da óz ishine aladı (Shańaraq kodeksi, 148-statya). Ámeliyatta ata-anası tiri bolsa da, olardıń qamqorlıǵısız qalǵan balalar sociallıq jetimler dep ataladı.

Qáwenderlik hám qamqorlıq organları bunday balalardı anıqlaydı, esapqa aladı hám olardı alternativ jaylastırıw formaların tańlaydı. Nızamshılıqqa kóre, qáwenderlik hám qamqorlıq organınan tısqarı basqa yuridikalıq hám fizikalıq shaxslardıń bul iskerlik penen shuǵıllanıwına qatań jol qoyılmaydı (Shańaraq kodeksi, 149-statya).

Shólkemler (mektepler, baqshalar, emxanalar), máhálle puqaralar jıyını lawazımlı shaxsları hám ápiwayı puqaralar bala ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵanın bilip qalsa, jigirma tórt saat ishinde qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beriwi shárt. Organ bolsa xabar alınǵan kúnnen baslap 3 is kúni ishinde balanıń turmıs shárayatın tekserip (dáslepki bahalaw), onıń huqıq hám máplerin qorǵaw ilajların kóredi (Shańaraq kodeksi, 149-statya).

Faraziy mısal: 8 jaslı Anvardıń anası qaytıs bolǵan, ákesi bolsa uzaq múddetke basqa mámleketke islewge ketip, baladan xabar almay qoyǵan. Bala waqtınsha qońsısınıń qamqorlıǵında qalǵan. Mektep muǵallimi bul jaǵdaydı bilip, dárhal qáwenderlik organına xabar beredi. Organ xızmetkerleri 3 kún ishinde jaǵdaydı úyrenip, Anvardı waqtınsha qáwipsiz orınǵa ótkeriw hám huqıqıy statusın belgilew ilajların kóredi. Ózbasımshalıq penen balanı qońsısına beriw nızamlı jaylastırıw esaplanbaydı.

- Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılıw tek qaytıs bolıw emes, bálki tárbiyadan bas tartıwdı da óz ishine aladı (Shańaraq kodeksi, 148-statya).
- Balalardı anıqlaw hám jaylastırıw tek qáwenderlik hám qamqorlıq organları wákilligine kiredi (Shańaraq kodeksi, 149-statya).
- Xabardar bolǵan shaxslar 24 saat ishinde organǵa xabar beriwi, organ bolsa 3 is kúni ishinde dáslepki bahalaw ótkeriwi shárt (Shańaraq kodeksi, 149-statya).

> **JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK**
> Balanı rásmiy emes kelisim tiykarında tuwısqanına yamasa qońsısına beriw nızamlı jaylastırıw ornın baspaydı hám balanıń huqıqıy qorǵalıwın támiyinlemeydi.

15.2 Máhállebay sistema: qatnasıwshılar hám wákillikler

Jetim hám ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı sociallıq qorǵawda máhállebay sistema áhmiyetli orın tutadı. Máhálle — jámiyettiń eń jaqın sociallıq dúzilmesi bolıp, balalardı óz ortalıǵında erte anıqlaw hám olarǵa járdem kórsetiwde aktiv qatnasadı. Máhálledegi sociallıq xızmetker, hayal-qızlar belsendisi, jaslar jetekshisi hám profilaktika inspektorı óz aymaǵında qaraqsız qalǵan balalardı anıqlasa, dárhal wákillikli organǵa xabar beriwi kerek.

Máhállebay islew sisteması arqalı sociallıq jetimliktiń aldın alıw hám balalarǵa shańaraqqa jaqın ortalıqta ǵamqorlıq kórsetiw maqsetinde máhállelerde kishi kólemli balalar úyleri shólkemlestirilmekte. Kishi kólemli

balalar úyi — ata-ana qamqorlıǵısız qalǵan balalar ushın jaratılatuǵın, úy ortalıǵına jaqınlastırılǵan, shańaraqlıq formadaǵı tárbiya sistemasına tiykarlanǵan mákeme bolıp tabıladı.

Máhálle puqaralar jıyını bul úyler iskerligin baqlap baradı, balalardıń sociallıq integraciyasına járdem beredi hám zárúrlik tuwılǵanda mámleketlik organlarǵa múrájat etedi. Sonday-aq, máhálle balalar sırı hám jeke maǵlıwmatlarınıń qupiyalıǵın saqlawǵa májbúr. Eger máhálle belsendisi balanıń jeke maǵlıwmatların járiyalasa, bul balanıń ruwxıy jaǵdayına unamsız tásir kórsetedi hám nızam buzılıwı esaplanadı.

Faraziy mısal: Máhállede jasawshı 10 jaslı Sardor kishi kólemli balalar úyine jaylastırıldı. Máhálle baslıǵı hám jaslar jetekshisi onı máhálledegi futbol dógeregine tarttı. Olar Sardordıń ótmishi haqqındaǵı maǵlıwmatlardı basqa balalardan sır saqlap, onıń kemsitiliwsiz jámiyetke qosılıwına járdem berdi.

- Máhálle balalardı erte anıqlaw hám olardıń jámiyetke maslasıwında aktiv qatnasıwshı esaplanadı.
- Kishi kólemli balalar úyleri balalardı iri mákemelerdegi izolyaciyadan qutqarıp, shańaraqlıq ortalıq jaratıwǵa xızmet etedi.
- Máhálle belsendileri balanıń jeke maǵlıwmatların qupiya saqlawǵa májbúr.

> **TIYKARǴI PIKIR**
> Máhálle tek baqlawshı emes, bálki balanı jámiyetke integraciya qılıwda hám onıń qáwipsizligin támiyinlewde tikkeley juwapker bolǵan sociallıq institut bolıp tabıladı.

15.3 Alternativ jaylastırıw formaları

Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı jaylastırıwda balanıń eń ústin mápleri hám qáwipsizligi bárqulla birinshi orında turadı. Shańaraq kodeksiniń 150-statyasına kóre, bunday balalar birinshi náwbette shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip beriwi tiyis. Jaylastırıwdıń shańaraqlıq formalarına tómendegiler kiredi: balalıqqa alıw, qáwenderlik hám qamqorlıqtı belgilew, sonday-aq, asırap alǵan (foster) shańaraqqa beriw.

Tek ǵana balanı shańaraqqa jaylastırıw múmkinshiligi bolmaǵan jaǵdayda ǵana, ol jetim balalar yamasa ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalar ushın arnalǵan mákemelerge (tárbiya, emlew, sociallıq qorǵaw mákemelerine) jaylastırıladı (Shańaraq kodeksi, 150-statya). Mámleketlik siyasat balalardı iri mákemelerde saqlawdan góre, olardı shańaraqlıq ortalıqta tárbiyalawdı ústin dep biledi.

Jaylastırıw máseleleri sheshilgenge shekem, balaǵa salıstırǵanda qáwenderlik hám qamqorlıq minnetlemelerin orınlaw waqtınsha qáwenderlik hám qamqorlıq organları moynına júkletiledi. Hár bir forma balanıń jası, den sawlıǵı hám mútájliklerine maslastırılǵan halda tańlanadı. Bunda tek úlkenlerdiń qálewi emes, bálki balanıń pikiri hám mápleri sheshiwshi áhmiyetke iye.

Faraziy mısal: 12 jaslı Umidanıń anası uzaq múddetli emleniwge jatqızıldı. Umidanı Mehribanlıq úyine beriw ornına, qáwenderlik organı onıń aypası menen sáwbetlesip, aypasın waqtınsha qáwender etip tayınlaydı. Bul arqalı Umidanıń shańaraqlıq baylanısları saqlap qalınadı hám ol ózine tanıs ortalıqta jasawdı dawam etedi.

- Balalar birinshi náwbette shańaraqqa (balalıqqa, qáwenderlikke, asırap alǵan shańaraqqa) beriwi tiyis (Shańaraq kodeksi, 150-statya).
- Mákemege jaylastırıw tek shańaraqqa beriw imkaniyatı bolmaǵan jaǵdayda ǵana qollanıladı (Shańaraq kodeksi, 150-statya).

• Jaylastırıw máseleleri sheshilgenshe waqtınsha qáwenderlik organ moynında boladı (Shańaraq kodeksi, 150-statya).

> **SALISTIRIŃ**
> Shańaraqlıq formalar (balalıqqa alıw, qáwenderlik) balanıń ruwxıy hám sociallıq rawajlanıwı ushın mákeme (Mehribanlıq úyleri)ne qaraǵanda anaǵurlım qolay hám ústin esaplanadı.

15.4 Balalıqqa alıw tártibi hám onı biykar qılıw aqıbetleri

Balalıqqa alıw — ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı jaylastırıwdıń eń maqul hám ústin forması bolıp tabıladı. Balalıqqa alınǵan balalar barlıq jeke hám múlklik huqıqlarda balalıqqa alıwshınıń óz balalarına teńlestiriledi. Balalıqqa alıw tek erjetpegen balalarǵa salıstırǵanda hám olardıń máplerin gózlep, sud tártibinde ámelge asırıladı. 10 jasqa tolǵan balanı balalıqqa alıw ushın onıń razılıǵı talap qılınadı.

Nızamshılıqtaǵı áhmiyetli qaǵıydalardan biri sonday, aǵa-ini hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen balalıqqa alıwǵa jol qoyılmaydı. Tek ǵana bul balalardıń eń ústin máplerine sáykes keletuǵın tıs jaǵdaylarda ǵana sud buǵan ruxsat beriwi múmkin. Balalıqqa alıw qatnasıqları FHDYO organları tárepinen tuwılıwdı qayd etiw dápterine ózgeris kirgizilgen kúnnen baslap júzege keledi.

Eger balalıqqa alıwshılar óz minnetlemelerin orınlamasa, ata-analıq huqıqın jaman niyetlerde paydalansa yamasa balaǵa shápáátsiz qatnasıqta bolsa, balalıqqa alıw sud arqalı biykar qılınıwı múmkin. Balalıqqa alıw biykar qılınǵanda, bala hám balalıqqa alıwshılar ortasındaǵı barlıq huqıq hám minnetlemeler toqtatıladı. Bala sud sheshimi menen óziniń biologiyalıq ata-anasına yamasa qáwenderlik hám qamqorlıq organına tapsırıladı.

Faraziy mısal: Er-hayal 8 jaslı qız hám onıń 5 jaslı inisinen tek qızdı balalıqqa almaqshı bolıp, 'ekewin baǵa almaymız' degen wájdi keltirdi. Sud bul arzanı biykarlaydı, sebebi aǵa-inilerdi (apa-sińlilerdi) ajıratıw olardıń máplerine qayshı bolıp, tek balalıqqa alıwshınıń materiallıq qolaylıǵı tıs jaǵday ushın jetkilikli tiykar bola almaydı.

- Balalıqqa alıw tek sud tártibinde hám balanıń máplerin gózlep ámelge asırıladı.
- Aǵa-ini hám apa-sińlilerdi túrli shaxslarǵa balalıqqa beriwge ulıwma qaǵıydada jol qoyılmaydı.
- Balalıqqa alıw biykar qılınǵanda bala hám balalıqqa alıwshı ortasındaǵı barlıq huqıqıy baylanıslar úziledi.

> **IS PENEN BAYLANIS**
> Aǵa-inilerdi (apa-sińlilerdi) ajıratıwǵa tek balalardıń eń ústin mápleri talap qılǵan ayrıqsha tıs jaǵdaylarda ǵana ruxsat beriledi. Balalıqqa alıwshınıń qálewi tiykar bola almaydı.

15.5 Qáwenderlik hám qamqorlıqtı belgilew tártibi

Qáwenderlik hám qamqorlıq balalarǵa támiynat, tárbiya hám tálim beriw, olardıń múlklik hám jeke beymúlklik huqıqların qorǵaw maqsetinde belgiledi. Qáwenderlik 14 jasqa tolmaǵan jetim hám ata-ana qamqorlıǵısız qalǵan balalarǵa, qamqorlıq bolsa 14 jastan 18 jasqa shekem bolǵan balalarǵa salıstırǵanda belgiledi (Shańaraq kodeksi, 173-statya).

Qáwenderlik hám qamqorlıq erjetpegenlerge salıstırǵanda 'Inson' sociallıq xızmetler orayı direktorınıń sheshimi menen belgiledi (Shańaraq kodeksi, 174-statya). Qáwender yamasa qamqorlıq etiwshi etip tayınlanıw tek puqaranıń ıqtıyarlı razılıǵı menen ámelge asırıladı. Ata-analıq huqıqınan ayırılǵan, mámilege uqıpsız dep tabılǵan yamasa qasqannan awır jınayat islegen shaxslar qáwender yamasa qamqorlıq etiwshi bolıwı múmkin emes.

Nızamshılıqta shaxsxa bir neshe qáwender tayınlaw yamasa bir shaxstıń bir neshe balaǵa qáwender bolıwı múmkinshiligi de názerde tutılǵan. Eger bala ómiri yamasa den sawlıǵına qáwip tuwılsa, organ bir ay múddetke dáslepki (waqtınshalıq) qáwender tayınlawı múmkin.

Faraziy mısal: 13 jaslı Rustamnıń ata-anası avtohalakatta qaytıs boldı. Onıń 25 jaslı aǵası qáwenderlikti óz moynına alıw ushın arza berdi. 'Inson' orayı aǵasınıń turmıs shárayatın úyrenip, onı Rustamǵa qáwender etip tayınladı. Rustam 14 jasqa tolǵannan soń, bul qatnasıq nızamlı túrde qamqorlıqqa aylanadı.

- Qáwenderlik 14 jasqa shekem, qamqorlıq bolsa 14-18 jastaǵı balalarǵa belgiledi (Shańaraq kodeksi, 173-statya).
- Erjetpegenlerge qáwenderlik hám qamqorlıq 'Inson' sociallıq xızmetler orayı direktorı sheshimi menen belgiledi (Shańaraq kodeksi, 174-statya).
- Qáwender yamasa qamqorlıq etiwshi tayınlaw tek shaxstıń ıqtıyarlı razılıǵı menen ámelge asırıladı.

> **IMTIXAN USHIN**
> Imtixanda jas shegaralarına itibar beriń: 14 jasqa shekem — qáwenderlik, 14 jastan 18 jasqa shekem — qamqorlıq.

15.6 Balalardı shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip alıw (patronat)

Shańaraq kodeksine muwapıq, ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalar asırap alǵan (foster) shańaraqqa beriwi múmkin. Asırap alǵan shańaraq shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip beriw (patronat) formasında shólkemlestiriledi. Nızamshılıqtaǵı áhmiyetli qaǵıyda shunday, balalar shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip (patronat) tek olardıń tuwısqanlarına beriledi (Shańaraq kodeksi, 194-statya).

Balalardı asırap alǵan shańaraqqa alıw haqqındaǵı shártnama qáwenderlik hám qamqorlıq organları menen asırap alǵan ata-ana ortasında dúziledi. Shártnamada balanı támiyinlew, tárbiyalaw, táreplerdiń huqıq hám minnetlemeleri, sonday-aq shártnamanı biykar qılıw tiykarları belgiledi (Shańaraq kodeksi, 195-statya). Asırap alǵan ata-ana bolıw qálewin bildirgen shaxslar arnawlı oqıw kursın tamamlaǵanlıǵı haqqındaǵı sertifikatqa iye bolıwı kerek.

On jasqa tolǵan balalardı asırap alǵan shańaraqqa beriw olardıń razılıǵı menen ámelge asırıladı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organları asırap alǵan shańaraqqa berilgen balalardıń turmıs shárayatların hám tárbiyalanıwın turaqlı baqlap baradı hámde monitoring qıladı (Shańaraq kodeksi, 200-statya).

Faraziy mısal: 9 jaslı Malika Mehribanlıq úyinde tárbiyalanbaqta. Onıń aypası arnawlı oqıw kursın ótep, sertifikat aldı hám Malikanı patronat tiykarında tárbiyalaytuǵın etip alıw boyınsha shártnama dúzdi. Aypası balanıń támiynatı ushın mámleketten hár ay napaqa aladı, biraq bul oǵan Malikaǵa salıstırǵanda tolıq ata-analıq huqıqın bermeydi; ol mámleket qadaǵalawı astında tárbiyashı wazıypasın atqaradı.

• Balalar shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip (patronat) tek olardıń tuwısqanlarına beriledi (Shańaraq kodeksi, 194-statya).

• Asırap alǵan ata-ana hám qáwenderlik organı ortasında shártnama dúziledi (Shańaraq kodeksi, 195-statya).

• Qáwenderlik hám qamqorlıq organları balanıń turmıs shárayatın turaqlı monitoring qıladı (Shańaraq kodeksi, 200-statya).

> **JIYI USHIRASATUǴIN QÁTELIK**
> Asırap alǵan shańaraqqa (patronat) alıw balalıqqa alıw menen birdey emes. Patronatta tolıq ata-analıq huqıqı júzege kelmeydi hám tárbiyashı mámleket qadaǵalawı astında boladı.

15.7 Sociallıq kepillikler hám qollap-quwatlaw

Jetim hám ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalar mámlekettiń ayrıqsha sociallıq qorǵawındadır. Asırap alǵan (foster) shańaraqqa berilgen balalar ózlerine tiyisli bolǵan aliment, pensiya, napaqa hám basqa sociallıq tólemlerdi alıw huqıqın saqlap qaladı (Shańaraq kodeksi, 197-statya).

Turaq jay kepillikleri de júdá áhmiyetli. Balalar aldınǵı turaq jayǵa bolǵan múlk yamasa onnan paydalanıw huqıqın saqlap qaladı. Eger olar turaq jayǵa iye bolmasa, nızamshılıqqa muwapıq mámleket tárepinen turaq jay alıw huqıqına iye boladı. Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesi, wálayatlar hám Tashkent qala hákimlikleri Balalardı qorǵaw máseleleri xatkerligi bul barada juwapker organ esaplanadı.

Sonday-aq, balalardı shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip (patronat) alǵan shaxslarǵa balanıń támiynatı ushın hár ayda napaqa, kiyim-bas hám ayaq kiyim alıw ushın hár jılı bir márte tólem mámleket tárepinen tólene barıladı (Shańaraq kodeksi, 195-statya). Bul sociallıq kepillikler balanıń materiallıq mútájliklerin qandırıw hám onı ǵárezsiz turmısqa tayarlawǵa xızmet etedi.

Faraziy mısal: 15 jaslı Temur qáwenderlikke alınǵan. Onıń qaytıs bolǵan ákesinen qalǵan turaq jayı bar. Qáwender bul úydi sata almaydı yamasa ózlestire almaydı, sebebi Temurdıń múlklik huqıqları nızam menen qorǵalǵan. Sonday-aq, Temur bağıwshısın joytqanlıq pensiyasın alıwdı dawam etedi.

• Asırap alǵan shańaraqqa berilgen balalar aliment, pensiya hám napaqa alıw huqıqın saqlap qaladı (Shańaraq kodeksi, 197-statya).

• Turaq jayǵa bolǵan múlk yamasa onnan paydalanıw huqıqı tolıq saqlanadı (Shańaraq kodeksi, 197-statya).

• Asırap alǵan ata-anaǵa balanıń támiynatı ushın mámleket tárepinen hár ay napaqa tólenedi (Shańaraq kodeksi, 195-statya).

> **TIYKARǴI PIKIR**
> Balanıń alternativ formada jaylastırılıwı onıń mámleket tárepinen kepillengen sociallıq hám múlklik huqıqların (pensiya, turaq jay) biykar qılmaydı.

TIYKARǴI JUWMAQLAR

1. Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılıw tek ata-ananıń qaytıs bolıwın emes, bálki tárbiyadan bas tartıw hám huqıqtan ayırıw jaǵdayların da qamtıp aladı.

2. Balalardı anıqlaw hám jaylastırıw wákilligi tek qáwenderlik hám qamqorlıq organlarına tiyisli.
3. Máhállebay sistema balalardı erte anıqlaw hám kishi kólemli balalar úyleri arqalı shańaraqlıq ortalıq jaratıwda tiykarǵı buwın bolıp tabıladı.
4. Balanı jaylastırıwda shańaraqlıq formalar (balalıqqa alıw, qáwenderlik, asırap alǵan shańaraq) mákemege jaylastırıwdan góre ústin esaplanadı.
5. Aǵa-ini hám apa-sińlilerdi túrli shaxslarǵa balalıqqa beriwge jol qoyılmaydı, balanıń eń ústin mápleri talap qılǵan jaǵdaylar bunnan tısqarı.
6. Qáwenderlik 14 jasqa shekem, qamqorlıq bolsa 14 jastan 18 jasqa shekem bolǵan balalarǵa salıstırǵanda belgiledi.
7. Asırap alǵan (foster) shańaraqqa berilgen balalar óziniń barlıq materiallıq, sociallıq hám múlklik huqıqların saqlap qaladı.

Qısqasha juwmaq

Bul sabaq jetim hám ata-ana qamqorlığınan ayırılǵan balalardı sociallıq qorǵawdıń máhállebay sistemasına bağıshlanǵan. Sabaqta balalardı erte anıqlaw hám esapqa alıwda qáwenderlik hám qamqorlıq organları hámde máhálle institutınıń ornı analiz etildi. Nızamshılıqqa kóre, bala qamqorlıqsız qalǵanı anıqlanǵanda 24 saat ishinde xabar beriliwi hám 3 is kúni ishinde dáslepki bahalaw ótkeriliwi shárt. Shańaraq kodeksine muwapıq, balalardı alternativ jaylastırıwda shańaraqlıq formalar (balalıqqa alıw, qáwenderlik, qamqorlıq, asırap alǵan shańaraq) ústin esaplanadı. Balalıqqa alıw sud arqalı ámelge asırıladı hám onda aǵa-inilerdi ajıratpaw qağıydası qatań isleydi. Qáwenderlik 14 jasqa shekem, qamqorlıq bolsa 14-18 jastağı balalarǵa 'Inson' orayı sheshimi menen belgiledi. Balalardı shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip alıw (patronat) formasında asırap alǵan shańaraq penen shártnama dúziledi hám mámleket tárepinen materiallıq támiynat beriledi. Jaylastırıwdıń qaysı forması tańlanıwınan qaramastan, balanıń aliment, pensiya hám turaq jayǵa bolǵan huqıqları tolıq saqlanıp qaladı. Barlıq processlerde balanıń eń ústin mápleri hám onıń pikiri (10 jastan baslap) esapqa alınıwı shárt.

TIYKARǴI PRINCIPLER

1. Balanıń eń ústin mápleri hár qanday jaylastırıw sheshiminde birinshi orında turadı.
2. Balalardı shańaraqlıq ortalıqta tárbiyalaw mákemege jaylastırıwdan góre ústin bolıp tabıladı.
3. Aǵa-ini hám apa-sińlilerdi bir-birinen ajıratpaw principi qatań qorǵaladı.
4. 10 jasqa tolǵan balanıń hár qanday jaylastırıw formasında razılığı alınıwı shárt.
5. Qáwenderlik hám qamqorlıq organları balanıń turmıs shárayatı ústinen turaqlı monitoring alıp baradı.
6. Asırap alǵan shańaraqqa berilgen balanıń barlıq sociallıq hám múlklik huqıqları mámleket kepilligindedir.

> **TIYKARǴI TERMINLER**
> Sociallıq jetim · Dáslepki bahalaw · Alternativ jaylastırıw · Balalıqqa alıw · Qáwenderlik · Qamqorlıq · Asırap alǵan (foster) shańaraq · Patronat · Kishi kólemli balalar úyi · Eń ústin máp

IMTIXANǴA TAYARLIQ

- Ata-ana qamqorlıǵınan ayırılıwdıń qanday nızamlı tiykarları bar?
- Balanı anıqlaw hám organǵa xabar beriw múddetleri qanday?
- Balalıqqa alıwda aǵa-inilerdi ajıratıwǵa qashan ruxsat beriledi?
- Qáwenderlik hám qamqorlıq ortasındaǵı jas shegarası qanday?
- Asırap alǵan shańaraqqa (patronat) balalar kimlerge beriwi múmkin?
- Asırap alǵan shańaraqqa berilgen balanıń turaq jay hám pensiya huqıqları qanday támiyinlenedi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Jetim balanı anıqlaw hám ornalastırıw tártibi

FAKTLER

12 jaslı Anvardıń ata-anası avtohalakatta qaytıs boldı. Onıń apası Nodira Anvardı óz úyine alıp ketti hám hesh qanday rásmiy húJjetlersiz baǵa basladı. Máhálle baslıǵı bul jaǵdaydı bilip, qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar bermedi, sebebi "bala óz tuwısqanınıń qaramag'ında, qáwipsiz jerde" dep esapladı. Aradan eki ay ótkennen soń, mektep muǵallimi Anvardıń sabaqlarǵa kelmey atırǵanın anıqlap, qáwenderlik organına múrájat etti. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı dárhal aralasıp, balanıń jaǵdayın úyrendi hám nızamlı ilajlardı kóriwdi basladı.

MÁSELE

Ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balanı anıqlawda lawazımlı shaxslardıń minneti hám balanı tuwısqanlarınıń qaramag'ına nızamlı ornalastırıw tártibi qanday?

NORMA

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi 149-statyasına bola, puqaralardıń ózin-ózi basqarıw organlarınıń lawazımlı shaxsları balalar ata-ana qaramag'ınan ayırılǵanlıǵınan xabardar bolǵannan soń, jigirma tórt saat ishinde bul haqqında balalar aqıyqatında turǵan jerdegi qáwenderlik hám qamqorlıq organlarına xabar beriwi shárt. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı úsh is kúni ishinde balanıń turmıs shárayatın tekserip shıǵıwı hám onıń huquq hámde mápleri qorǵalıwın támiyinlewi shárt. Shańaraq kodeksiniń 150-statyasına tiykar, bunday balalar shańaraqqa (qáwenderlik, qamqorlıq yamasa patronat) beriliwi tiyis. Qáwenderlik 14 jasqa tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi (Shańaraq kodeksi, 173-statya).

ANALIZ

1) Máhálle baslıǵınıń háreketi nızamǵa qayshı. Shańaraq kodeksiniń 149-statyasına tiykar, máhálle baslıǵı (puqaralardıń ózin-ózi basqarıw organınıń lawazımlı shaxsı) Anvardıń ata-anası qaytıs bolǵanın bilgennen soń jigirma tórt saat ishinde qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar beriwi shárt edi. Onıń "bala

tuwısqanınıń qolında" degen wáji nızamlı juwapkershilikten azat etpeydi. Xabar bermegenlik ushın nızamda belgilengen tártipte juwapkershilik bar. 2) Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń wazıypası jetim balalardı anıqlaw, esapqa alıw hám olardı muqabıl ornalastırıw formaların tańlawdan ibarat (Shańaraq kodeksi, 149-statya). Organ xabar tapqannan soń, úsh is kúni ishinde Anvardıń turmıs shárayatın tekseriwi hám onıń huquqların qorǵaw ilajların kóriwi shárt. 3) Anvardı apası Nodiranıń qaramag'ında nızamlı qaldırıw ushın qáwenderlik belgileniwi kerek. Anvar 12 jasta bolǵanı ushın oǵan salıstırǵanda qáwenderlik belgilenedi (Shańaraq kodeksi, 173-statya). Bunıń ushın Nodira qáwenderlik hám qamqorlıq organına múrájat etiwi, onıń turmıs shárayatları hám den sawlıǵı tekseriliwi hámde "Inson" sociallıq xızmetler orayı direktorınıń qararı menen qáwenderlik rásmiylestiriliwi tiyis (Shańaraq kodeksi, 174-statya). Balanıń eńústin mápleri hám tuwısqanlıq qatnasıqları saqlanıwı ústin esaplanadı.

JUWMAQ

Jetim balalardı anıqlaw hám esapqa alıw mámlekettiń qatań qadaǵalawında bolıp, máhálle baslıǵı óz minnetin buzǵan. Balanıń qáwipsizligi hám huquqların támiyinlew ushın apası Nodiraǵa salıstırǵanda rásmiy qáwenderlik belgileniwi shárt. Bul processte balanıń eń ústin mápleri hám shańaraq ortalıǵında tárbiyalanıw huquqı tolıq támiyinlenedi.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Máhálle baslıǵınıń háreketi nızamlıma?
2. Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń wazıypası nelerden ibarat?
3. Anvardı apasınıń qaramag'ında qaldırıw ushın qanday huquqıy háreketler ámelge asırılıwı kerek?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

2-kazus · Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi perzentlikke alıw

FAKTLER

35 jaslı puqara Rustam hám onıń zayıbı Malika Mehribanlıq úyinen balanı perzentlikke almaqshı boldı. Olar 8 jaslı qızalaq Umidanı tańladı. Biraq, Umidanıń 5 jaslı úkesi Sanjar da bar edi. Rustam hám Malika tek Umidanı perzentlikke alıwdı, úkesin bolsa mákemede qaldırıwdı soradı, sebebi olardıń materiallıq shárayatı tek bir balanı támiyinlewge jetetuǵının wáj etip kórsetti. Sonday-aq, Umida óz úkesinen ajıralısıwdı qálemeytuǵının bildirdi. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı olardıń bul talabın biykarladı hám balalardı birgelikte perzentlikke alıwdı usınıs etti.

MÁSELE

Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi túrli shaxslarǵa perzentlikke beriw yamasa ajıratıw hámde perzentlikke alıwda balanıń eń ústin máplerin támiyinlew qaǵıydaları qanday?

NORMA

Shańaraq kodeksine muwapıq, aǵa-úkeler hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıwǵa ulıwma jol qoyılmaydı. Tek ǵana perzentlikke alıw balalardıń máplerine muwapıq keletuǵın jaǵdaylar bolsa, bunday ajıratıwǵa istisna tárizinde ruxsat etiliwi múmkin. Sonday-aq, Shańaraq kodeksiniń

68-statyasına bola, bala shańaraqta óz máplerine tiyisli hár qanday másele sheshilip atırǵanda óz pikirin bildiriwge huquqlı. Balanıń eńústin mápleri hám qáwipsizligi hár dayım birinshi orında turadı (Bala huquqları haqqındaǵı konvensiya, 3-statya).

ANALIZ

1) Shańaraq nızamshılıǵınıń ulıwma qaǵıydasına bola, aǵa-úke hám apa-sińlilerdi ajıratıwǵa jol qoyılmaydı. Olardı túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıw tek balalardıń eń ústin máplerine sáykes keletuǵın ayrıqsha istisna jaǵdaylarda ǵana ruxsat etiledi. Rustam hám Malikanıń materiallıq shárayatı wáj etip kórsetiliwi balalardı ajıratıw ushın jetkilikli hám nızamlı tiykar bola almaydı. 2) Balanıń pikiri usı processte áhmiyetli orın tutadı. Biraq Umida 10 jasqa tolmaǵan bolsa da (10 jastan baslap onıń rásmiy razılıǵı talap etiledi), Shańaraq kodeksiniń 68-statyasına tiykar ol óz pikirin erkin bildiriwge huquqlı. Onıń úkesinen ajıralısıwdı qálemeytuǵınlıǵı balanıń psixologiyalıq hám sezimlik mápleri kózqarasınan sud hám qáwenderlik organı tárepinen álbette esapqa alınıwı shárt. 3) Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń rad juwabı tolıq nızamlı. Balalardı ajıratıw olardıń tuwısqanlıq qatnasıqların úzedi hám ruwxıy jaraqat jetkizedi. Shańaraq ortalıǵın saqlap qalıw hám balalardıń eń ústin máplerin támiyinlew maqsetinde organ olardı birgelikte perzentlikke alıwdı talap etiwi yamasa arızanı biykarlawı durıs esaplanadı.

JUWMAQ

Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi ajıratıw nızam menen qadaǵan etilgen ulıwma qaǵıyda esaplanadı. Balanıń pikiri hám onıń eń ústin mápleri hár qanday materiallıq wájlerden ústin turadı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı balalar ortasındaǵı tábiyiy qatnasıqlardı saqlap qalıw maqsetinde durıs hám nızamlı qarar qabıl etken.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi bólek perzentlikke alıwǵa nızamshılıqta jol qoyıladıma?
2. Balanıń pikiri usı jaǵdayda qanday áhmiyetke iye?
3. Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń rad juwabı nızamlıma?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bala huquqları haqqındaǵı konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

3-kazus · Tutınıngan (foster) shańaraqqa alıw shártnamasın biykarlaw

FAKTLER

Puqara Botir hám onıń zayıbı 11 jaslı jetim bala Alisherdi tutınıngan (foster) shańaraqqa tárbiyaǵa aldı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı menen tiyisli shártnama dúzildi. Aradan altı ay ótkennen soń, Botirdiń shańaraqlıq hám múlklik jaǵdayı keskin jamanlastı, ol jumıstan bosatıldı. Sonday-aq, Alisher hám tutınıngan ata-ana ortasında óz-ara bir-birin túsiniwskewshilik jaǵdayları kelip shıqtı. Botir qáwenderlik hám qamqorlıq organına múrájat etip, shártnamanı biykarlawdı soradı. Organ xızmetkerleri "shártnama múddeti pitpegenligi" sebebi menen rad juwabın berdi.

MÁSELE

Balalardı tutınıngan (foster) shańaraqqa alıw haqqındağı shártnamanı múddetinen aldın biykarlaw tiykarları hám tartıslardı sheshiw tártibi qanday?

NORMA

Shańaraq kodeksiniń 196-statyasına bola, balalardı tutınıngan (foster) shańaraqqa alıw haqqındağı shártnama úzirli sebepler (keselligi, shańaraqlıq yamasa múlklik jağdayınıń ózgeriwi, tárbiyasındağı balalar menen óz-ara bir-birin túsiniwskewshilik hám basqa sebepler) bar bolsa, balalardıń tutınıngan ata-anası baslaması menen múddetinen aldın biykarlanıwı múmkin. Sonday-aq, shártnama qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń baslaması menen yamasa bala ata-anasına qaytarılǵan yaki perzentlikke alınǵan jağdayda da biykarlanıwı múmkin. Shártnamanı biykarlawǵa tiyisli tartıslar sud tártibinde sheshiledi.

ANALIZ

1) Awa, balalardı tutınıngan (foster) shańaraqqa alıw haqqındağı shártnamanı múddetinen aldın biykarlaw nızam tárepinen ruxsat etilgen. Bul process balanıń eń ústin mápleri hám tutınıngan ata-ananıń real múmkinshiliklerin esapqa alǵan halda ámelge asırıladı. 2) Shańaraq kodeksiniń 196-statyasında úzirli sebepler dizimi keltirilgen. Botirdiń jağdayında onıń múlklik hám shańaraqlıq jağdayınıń keskin ózgeriwi (jumıssız qalıwı) hámde bala menen óz-ara bir-birin túsiniwskewshilik jağdayları júzege kelgeni nızamda tuwrıdan-tuwrı úzirli sebepler retinde kórsetilgen. Bul faktorlar balanıń salamat ortalıqta tárbiyalanıwına tosqınlıq etiwi múmkin. 3) Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń "shártnama múddeti pitpegenligi" wájine tiykarlanǵan rad juwabı nızamǵa qayshı. Nızam úzirli sebepler bar bolǵanda tutınıngan ata-ananıń baslaması menen shártnamanı múddetinen aldın biykarlaw huquqın beredi. Eger qáwenderlik hám qamqorlıq organı shártnamanı biykarlawdan bas tartsa, Shańaraq kodeksiniń 196-statyası ekinshi bólimine tiykar, bul tartıs sud tártibinde sheshiledi. Sud balanıń máplerin esapqa alıp, shártnamanı biykarlaw máselesin kórip shıǵadı.

JUWMAQ

Tutınıngan shańaraq shártnaması táreplerdiń ıqtıyarlılıǵı hám balanıń máplerine tiykarlanadı. Múlklik jağdaydıń ózgeriwi hám óz-ara túsiniwskewshilik shártnamanı múddetinen aldın biykarlaw ushın jetkilikli huquqıy tiykar bolıp tabıladı. Qáwenderlik organı rad etken jağdayda, tartıs sud arqalı sheshiliwi hám bala ushın basqa muqabıl ornalastırıw forması tańlanıwı tiyis.

TALQILAW USHIN SORAWLAR

1. Tutınıngan shańaraqqa alıw shártnamasın múddetinen aldın biykarlaw múmkinbe?
2. Qanday sebepler shártnamanı biykarlaw ushın úzirli esaplanadı?
3. Qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń rad juwabı nızamlıma hám tartıs qanday sheshiledi?

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Test

JUWAP TAŃLANATUǴIN SORAWLAR

1. Mektep muǵallimi 10 jaslı Jasurdıń ata-anası shet elge ketip, nızamlı qáwender qaldırmaǵanlıǵı sebebi menen jálǵız jasap atırǵanın bilip qaldı. Nızamshılıqqa bola, muǵallim bul haqqında qaysı organǵa hám qanday múddette xabar beriwi shárt?

- A. Jergilikli ishki isler organına 3 kún ishinde.
- B. Sudqa 7 kún ishinde.
- C. Qáwenderlik hám qamqorlıq organına 24 saat ishinde.
- D. Prokuraturaǵa dárhal.

> **DURIS: C**
> Shańaraq kodeksiniń 149-statyasına bola, shólkemlerdiń lawazımlı shaxsları hám puqaralar balalar ata-ana qaramag'ınan ayırılǵanlıǵınan xabardar bolǵannan soń, 24 saat ishinde bul haqqında qáwenderlik hám qamqorlıq organlarına xabar beriwi shárt. Bul qaǵıyda balanıń qáwipsizligin tezkor támiyinlewge hám onı muqabıl ornalastırıw máselesin dárhal sheshiwge xızmet etedi.

2. Máhállede kishi kólemdegi balalar úyi shólkemlestirilmekte. Máhálle puqaralar jıyınınıń usı mákemedegi balalarǵa salıstırǵanda tiykarǵı minneti neden ibarat?

- A. Balalardı tek materiallıq tárepten támiyinlew hám qadaǵalaw.
- B. Balalar haqqındaǵı maǵlıwmatlardı ǵalaba járiyalap, qáwenderlerdi tartıw.
- C. Balalardıń sociallıq integraciyasın támiyinlew hám maǵlıwmatlar qupiyalıǵın saqlaw.
- D. Balalardı basqa aymaqtaǵı mekteplerge ótkeriwdi shólkemlestiriw.

> **DURIS: C**
> Oqıw qollanbasına tiykar, kishi kólemdegi balalar úyleri iskerliginde máhálleniń minnetlerine balalardıń sociallıq integraciyasın támiyinlew, olardı qollap-quwatlaw hám balalar haqqındaǵı maǵlıwmatlardı qupiya saqlaw kiredi. Qupiyalıqtı buzıw balanıń ruwxıyatına unamsız tásir etedi hám jámiyetten ajıralıp qalıwına alıp keliwi múmkin. Sonıń ushın maǵlıwmatlardı ashkár etpew qatań talap etiledi.

3. 8 jaslı Anvar ata-anasınan ajıraldı. Qáwenderlik hám qamqorlıq organı onı ornalastırıw máselesin kórip shıqpaqta. Nızamshılıqqa bola, balanı muqabıl ornalastırıwda qaysı forma ústin esaplanadı?

- A. Birinshi náwbette Mehribanlıq úyine ornalastırıw.
- B. Tek ǵana jaqın tuwısqanlarına perzentlikke beriw.
- C. Qánigelestirilgen emlew mákemesine jiberiw.
- D. Shańaraq ortalıǵına (perzentlikke, qáwenderlik/qamqorlıqqa, tutınıngan shańaraqqa) beriw.

> **DURIS: D**
> Shańaraq kodeksiniń 150-statyasına tiykar, jetim balalar hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalar birinshi náwbette shańaraqqa (perzentlikke alınıwı, qáwenderlik, qamqorlıq belgileniwi yamasa tutınıngan shańaraqqa) beriliwi tiyis. Bunday múmkinshilik bolmaǵanda ǵana mákemelerge tárbiyaǵa

beriledi. Shańaraq ortalıǵı balanıń eń ústin máplerine hám onıń kámil shaxs bolıp jetilisiwine tolıq sáykes keledi.

4. Bir shańaraq 7 jaslı Malikanı perzentlikke almaqshı, biraq onıń 5 jaslı úkesi Valini materiallıq qıyınshılıqlar sebebi menen alıwdan bas tartpaqta. Aǵa-úke hám apa-sińlilerdi perzentlikke alıwda ajıratıwǵa nızamlı túrde ruxsat etiledime?

- A. Ulıwma qaǵıydaǵa bola joq, biraq balalardıń eń ústin máplerine sáykes keletuǵın jaǵdaylar bunnan tıs.
- B. Awa, eger perzentlikke alıwshınıń dáramatı jetkilikli bolmasa, ajıratıwǵa ruxsat beriledi.
- C. Joq, aǵa-úke hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıwǵa ulıwma jol qoyılmaydı.
- D. Awa, tek qáwenderlik organınıń awızeki ruxsatı menen ajıratıw múmkin.

DURIS: A
Shańaraq kodeksiniń 151-statyasına hám avtor materiallarına bola, aǵa-úke hám apa-sińlilerdi túrli shaxslar tárepinen perzentlikke alıwǵa ulıwma qaǵıydada jol qoyılmaydı. Tek balalardıń eń ústin máplerine sáykes keletuǵın ayrıqsha jaǵdaylarda ǵana (máselen, olardıń birge jasawı medicinalıq yamasa basqa saldamlı sebeplerge bola imkansız bolsa) buǵan istisna tárizinde ruxsat etiliwi múmkin.

5. 13 jaslı Rustam hám onıń 16 jaslı apası Nodira ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan boldı. Olardıń huquq hám máplerin qorǵaw ushın qanday huquqıy formalar belgilenedi?

- A. Rustamǵa qáwenderlik, Nodiraǵa qamqorlıq belgilenedi.
- B. Ekewine de qáwenderlik belgilenedi.
- C. Rustamǵa qamqorlıq, Nodiraǵa qáwenderlik belgilenedi.
- D. Ekewine de qamqorlıq belgilenedi.

DURIS: A
Shańaraq kodeksiniń 173-statyasına bola, qáwenderlik 14 jasqa tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi. Qamqorlıq bolsa 14 jastan 18 jasqa shekemgi balalarǵa salıstırǵanda ornatıladı. Eki jaǵdayda da maqset balalarǵa támiyinat, tárbiya hám bilim beriw, olardıń múlklik hám shaxsıy múlklik emes huquqların hámde nızamlı máplerin qorǵawdan ibarat.

6. Shańaraq kodeksiniń 2026-jılǵı tahririne tiykar, jetim balalar hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalar shańaraqqa tárbiyaǵa (patronat) kimlerge beriliwi múmkin?

- A. Qálegen puqaraǵa, eger onıń dáramatı jetkilikli bolsa.
- B. Tek arnawlı sertifikatqa iye bolǵan shet el puqaralarına.
- C. Tek balanıń tuwısqanlarına.
- D. Tek medicina xızmetkerlerine.

DURIS: C
Shańaraq kodeksiniń 194-statyası 2026-jılǵı tahririne bola, jetim balalar hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalar shańaraqqa tárbiyaǵa (patronat) tek olardıń tuwısqanlarına beriledi. Bul qaǵıyda balanıń

> ózine tanıs hám jaqın tuwısqanlıq ortalıǵında qalıwın támiyinlew hámde onıń ruwxıy turaqlılıǵın saqlaw maqsetinde nızamshılıqqa kiritilgen áhmiyetli ózgeris bolıp tabıladı.

7. 12 jaslı Murodtı perzentlikke alǵan shaxslar oǵan salıstırǵanda shápáátsiz qatnasıqta bolǵanlıǵı sebebi menen sud perzentlikke alıwdı biykarladı. Bul jaǵdayda Murod hám perzentlikke alıwshılar ortasındaǵı huquqıy qatnasıqlar qanday sheshiledi?

- A. Barlıq huquq hám minnetler tamamlanadı, bala ata-anasına yamasa qáwenderlik organına tapsırıladı.
- B. Tek múlklik huquqlar saqlanıp qaladı, shaxsıy huquqlar tamamlanadı.
- C. Bala 18 jasqa tolǵansha perzentlikke alıwshılar onı materiallıq támiyinlewde dawam etedi.
- D. Huquqıy qatnasıqlar saqlanadı, tek bala waqıtsha balalar úyine ótkeriledi.

> **DURIS: A**
> Shańaraq kodeksiniń 172-statyasına tiykar, perzentlikke alıw biykarlanǵanda bala menen perzentlikke alıwshılar ortasındaǵı barlıq huquq hám minnetler tamamlanadı. Bala sudtiń sheshiw qararı menen ata-anasına, olar bolmasa yamasa qaytarıw balanıń máplerine qayshı bolsa, qáwenderlik hám qamqorlıq organları qaramag'ına tapsırıladı. Bul balanıń qáwipsizligin támiyinleydi.

8. Sud 11 jaslı Laylonıń perzentlikke alınıwın biykarlaw máselesin kórip shıqpaqta. Nızamshılıqqa bola, bul processte Laylonıń pikiri esapqa alınıwı shártpe?

- A. Joq, balanıń pikiri tek perzentlikke alıw processinde soraladı.
- B. Joq, 14 jasqa tolmaǵan balanıń pikiri esapqa alınbaydı.
- C. Awa, 10 jasqa tolǵan balanıń pikirin esapqa alıw talap etiledi.
- D. Awa, biraq tek balanıń biologiyalıq ata-anası razı bolsa.

> **DURIS: C**
> Shańaraq kodeksiniń 171-statyasına muwapıq, perzentlikke alıwdı biykarlaw haqqındaǵı islerdi sud arqalı sheshiwde 10 jasqa tolǵan balanıń pikirin esapqa alıw shárt etip belgilengen. Bul norma balanıń shaxsıy huquq hám erkinliklerin húrmet etiw, onıń óz táǵdirine tiyisli máselelerde qatnasıwın kepillendiriwge xızmet etedi.

9. Karim hám Lola ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balanı ózleriniń tutınıngan (foster) shańaraǵına alıw boyınsha qáwenderlik hám qamqorlıq organı menen shártnama dúzdi. Bul shártnama olarǵa avtomatikalıq túrde tolıq ata-analıq statusın (perzentlikke alıw sıyaqlı) beredime?

- A. Awa, shártnama qol qoyılıwı menen olar tolıq ata-ana huquqına iye boladı.
- B. Awa, eger olar balanı 3 jıldan artıq tárbiyalasa, avtomatikalıq ata-ana boladı.
- C. Joq, sebebi tutınıngan shańaraqta balaǵa tek materiallıq járdem beriledi, tárbiya berilmeydi.
- D. Joq, bul shártnamalıq bağıw bolıp, ata-analıq statusın avtomatikalıq jaratpaydı.

> **DURIS: D**
> Avtor prezentaciyası hám Shańaraq kodeksiniń 195-statyasına bola, tutınıngan shańaraqqa alıw qáwenderlik hám qamqorlıq organı menen dúziletuǵın shártnama tiykarında ámelge asırıladı. Bağıw

ushın mámleket tárepinen tólew alınıwı hám shártnama dúziliwi perzentlikke alıw sıyaqlı turaqlı ata-analıq statusın avtomatikalıq túrde jaratpaydı, bálki waqıtshalıq tárbiya forması esaplanadı.

10. 9 jaslı Botir tutınıngan (foster) shańaraqqa tárbiyaǵa berildi. Ol burın biologiyalıq atası qaytıs bolǵanlıǵı sebebi menen baǵıwshısın joytqanlıq pensiyasın alar edi. Botir tutınıngan shańaraqta jasaw dáwirinde usı pensiyanı alıw huquqın saqlap qaladıma?

- A. Joq, tutınıngan shańaraq onı tolıq támiyinlewi shárt bolǵanı ushın pensiya toqtatıladı.
- B. Joq, pensiya tek Mehribanlıq úyinde jasaǵanda tólenedi.
- C. Awa, ol ózine tiyisli bolǵan pensiya, aliment hám basqa sociallıq tólewlerdi alıw huquqın saqlap qaladı.
- D. Awa, biraq pensiya muǵdarı 50 procentke qısqartıladı.

DURIS: C
Shańaraq kodeksiniń 197-statyasına tiykar, tutınıngan (foster) shańaraqqa berilgen balalar ózlerine tiyisli bolǵan aliment, sonday-aq pensiya, napaqa hám basqa sociallıq tólewlerdi alıw huquqın tolıq saqlap qaladı. Bul qaǵıyda balanıń materiallıq támiyinatında turaqlılıqtı támiyinlewge qaratılǵan bolıp, mámlekettiń sociallıq qorǵawdı toqtatpaslıq principine tiykarlanadı.

11. Baxıtsız hádiysa aqıbetinde ata-ana awır jaǵdayda emlewxanaǵa tústi hám bala qarawsız qaldı. Balanıń qáwipsizligin támiyinlew ushın qáwenderlik hám qamqorlıq organı dárhal qanday huquqıy mexizmnen paydalanıwı múmkin?

- A. Bir ay múddetke dáslepki tárizde qáwender yamasa qamqor tayınlaw.
- B. Balanı dárhal perzentlikke beriw haqqında sudqa dawagerlik kirgiziw.
- C. Ata-ana emlewxanadan shıqqansha balanı kóshede qaldırıw.
- D. Balanı tek shet el puqaralarına waqıtsha beriw.

DURIS: A
Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqındaǵı Nızamnıń 23-statyasına tiykar, dárhal qáwender yamasa qamqor tayınlaw talap etilse, qáwenderlik hám qamqorlıq organı bir ay múddetke dáslepki tárizde qáwender yamasa qamqor tayınlaw haqqında qarar qabıl etiwi múmkin. Bul mexanizm balanıń qáwipsizligin tezkor támiyinlew hám onı huquqıy boslıqta qaldırmaslıq ushın xızmet etedi.

12. Shańaraq kodeksiniń 2026-jılǵı tahririne tiykar, kámiletke tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda qáwenderlik hám qamqorlıqtı belgilew qaysı organnıń qararı menen ámelge asırıladı?

- A. Rayon yamasa qala hákimi.
- B. Puqaralıq isleri boyınsha sud.
- C. "Inson" sociallıq xızmetler orayı direktorı.
- D. Ishki isler bólimi baslıǵı.

DURIS: C
Shańaraq kodeksiniń 174-statyası 2026-jılǵı tahririne bola, qáwenderlik hám qamqorlıq kámiletke tolmaǵanlarǵa salıstırǵanda 'Inson' sociallıq xızmetler orayı direktorınıń qararı menen belgilenedi.

Kámiletke tolǵanlarǵa salıstırǵanda bolsa rayon yamasa qala hákiminiń qararı menen belgilenedi. Bul wákilliklerdiń anıq bólistiriliwi sociallıq qorǵaw sistemasınıń nátiyjeliligin asıradı.

13. 10 jaslı Salimniń bilim hám medicinalıq baǵıw boyınsha quramalı mútájlikleri bar. Wákillikli organ onıń ámekisi hám apasın birgelikte qáwender etip tayınlap, minnetlerdi olardıń ortasında bólistirmekshi. Nızamshılıq buǵan ruxsat beredime?

- A. Joq, nızamshılıqta tek bir shaxs qáwender bolıwı qatań belgilengen.
- B. Joq, bir neshe qáwender tek bala 14 jasqa tolǵannan keyin tayınlanadı.
- C. Awa, biraq tek olardan biri shet el puqarası bolsa ǵana ruxsat etiledi.
- D. Awa, shaxstıń nızamlı máplerinen kelip shıǵıp bir neshe qáwender tayınlanıwı múmkin.

DURIS: D

Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqındaǵı Nızamǵa muwapıq, qáwenderlikke mútáj shaxstıń nızamlı máplerinen kelip shıǵıp, oǵan bir neshe qáwender yamasa qamqor tayınlanıwı múmkin. Bunda minnetler olar ortasında qáwenderlik hám qamqorlıq organınıń juwmaǵına tiykar bólistiriledi. Bul jantasıw balaǵa kompleks járdem kórsetiwdi hám juwapkershilikti bólisiwdi támiyinleydi.

14. Er-hayal ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balaǵa tutınıngan ata-ana (foster) bolıw qálewin bildirdi. Nızamshılıqqa bola, olar kámiletke tolǵan hám salamat bolıwınan tısqarı, qanday arnawlı bilimlendiriw talabın orınlawları shárt?

- A. Arnawlı oqıw kursın tamamlaǵanlıq haqqındaǵı sertifikatqa iye bolıwı kerek.
- B. Joqarı pedagogikalıq maǵlıwmatqa iye bolıwı shárt.
- C. Shet tillerin biliw dárejesi boyınsha sertifikat tapsırıwı tiyis.
- D. Hesh qanday oqıw kursı talap etilmeydi, tek dáramat maǵlıwmatnaması jetkilikli.

DURIS: A

Shańaraq kodeksiniń 198-statyasına bola, jetim balalarǵa hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalarǵa tutınıngan ata-ana bolıw qálewin bildirgen shaxslar nızamshılıqta belgilengen tártipte arnawlı oqıw kursın tamamlaǵanlıq haqqındaǵı sertifikatqa iye bolıwı kerek. Bul talap balalar menen islesiwde olardıń psixologiyalıq hám pedagogikalıq tayarlıǵın kepillendiredi.

ASHIQ SORAWLAR

15. Máhállede shólkemlestirilgen kishi kólemdegi balalar úyinde tárbiyalanıp atırǵan balanıń shaxsıy maǵlıwmatları hám ótmishi haqqındaǵı sırlar máhálle belsendileri tárepinen ashkár etiliwi qanday huquqıy aqıbetlerge alıp keledi hám bul jaǵdayda balanıń qaysı huquqları buzıladı?

ÚLGI JUWAP

Máhállede kishi kólemdegi balalar úylerin shólkemlestiriwden tiykarǵı maqset balalardı sociallıq izolyaciyadan shıǵarıw hám olarǵa shańaraqlıq ortalıq jaratıw bolıp tabıladı. Máhálle belsendileri hám puqaralar jıyını xızmetkerleri balalar úyinde tárbiyalanıp atırǵan balalardıń shaxsıyatı, ótmishindegi jaǵdayları haqqındaǵı maǵlıwmatlardı qupiya saqlaw minnetine iye. Eger bul maǵlıwmatlar ashkár

etilse, balanıń shaxsıy turmıs qol qatılmaslıǵı hám qádir-qımbatı kemsitiliwi huquqları buzıladı. Bala huquqları haqqındaǵı konvensiyanıń 16-statyasına bola, hesh bir bala óziniń shaxsıy turmısına ózbasımshalıq yamasa nızamǵa qayshı tárizde aralasıwǵa dushar etiliwi múmkin emes. Muqabıl jantasıw: Ayırım adamlar máhálle belsendileri balanıń jaǵdayın jámiyetshilikke málim etiw arqalı oǵan kóbirek materiallıq járdem yamasa qáwenderlerdi tartıw múmkin dep esaplawları múmkin. Biraq, huquqıy hám psixologiyalıq kózqarastan, balanıń ruwxıy turaqlılıǵı hám jámiyettegi ornı hár qanday materiallıq járdemnen ústin turadı. Maǵlıwmatlardı ashkár etiw balanıń teńlesleri arasında kemsitiliwine alıp keledi. Sonıń ushın, nızamshılıqta qupiyalıq principi qatań belgilengen hám onı buzǵan shaxslar nızamda belgilengen tártipte juwapkershilikke tartılıwı tiyis.

16. Ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balanı ornalastırıwda perzentlikke alıw hám tutınıngan (foster) shańaraqqa beriw formalarınıń huquqıy aqıbetleri ortasındaǵı eń tiykarǵı ayırmashılıqlar nelerden ibarat? Qaysı jaǵdayda qaysı formanı tańlaw bala máplerine kóbirek xızmet etedi?

ÚLGI JUWAP

Perzentlikke alıw hám tutınıngan (foster) shańaraqqa beriw ortasındaǵı eń tiykarǵı huquqıy ayırmashılıq qatnasıqlardıń tábiyatı hám múddetindedir. Shańaraq kodeksiniń 165-statyasına bola, perzentlikke alıw nátiyjesinde bala hám perzentlikke alıwshılar ortasında qan-tuwısqanlıqqa teńlestirilgen turaqlı, ómirbaxıylıq huquq hám minnetler (sonıń ishinde, miyras huquqı) júzege keledi. Balanıń biologiyalıq ata-anası menen huquqıy baylanısları tolıq úziledi. Tutınıngan (foster) shańaraq bolsa Shańaraq kodeksiniń 195-statyasına tiykar shártnama tiykarında, waqıtsha (kóbinese bala kámiletke tolǵanǵa shekem) ámelge asırıladı. Tutınıngan ata-analar miynetke haq tólene-tuǵın puqaralıq-huquqıy shártnama tiykarında iskerlik júrgizedi, bala bolsa óziniń aliment, pensiya hám turaq-jayǵa bolǵan huquqların saqlap qaladı (Shańaraq kodeksi, 197-statya). Muqabıl jantasıw: Qaysı formanı tańlaw balanıń individual jaǵdayına baylanıslı. Eger balanıń biologiyalıq ata-anası qaytıs bolǵan bolsa hám oǵan turaqlı, turaqlı shańaraq kerek bolsa, perzentlikke alıw eń maqul forma bolıp tabıladı. Biraq balanıń ata-anası waqıtsha huquqtan ayırılǵan, kesal yamasa qamaqta bolsa hám keleshekte balanı qaytarıp alıw itimalı bar bolsa, tutınıngan (foster) shańaraqqa beriw bala máplerine kóbirek xızmet etedi. Bul forma balanı mákemede emes, shańaraq ortalıǵında saqlap turıwǵa járdem beredi.

17. Qáwenderlik hám qamqorlıqtı belgilewde balanıń jası qanday huquqıy áhmiyetke iye hám ne ushın nızamshılıq 14 jastı shegara retinde belgilgen?

ÚLGI JUWAP

Shańaraq kodeksiniń 173-statyasına bola, qáwenderlik 14 jasqa tolmaǵan balalarǵa salıstırǵanda, qamqorlıq bolsa 14 jastan 18 jasqa shekemgi balalarǵa salıstırǵanda belgilenedi. Bul jas shegarasınıń huquqıy áhmiyeti balanıń is-háreketke uqıplılıǵı menen tikkeley baylanıslı. Puqaralıq kodeksine tiykar, 14 jasqa shekemgi balalar ishinara is-háreketke uqıplılıqqa iye bolıp, olardıń atınan barlıq yuridikalıq háreketlerdi qáwenderleri ámelge asıradı. 14 jastan asqan balalar bolsa kámiletke tolmaǵanlardıń ishinara is-háreketke uqıplılıǵına iye bolıp, óz dáramatların ǵárezsiz biylew, avtorlıq huquqların ámelge asırıw hám mayda turmıslıq pitimlerdi dúziw huquqına iye boladı. Qamqor tek balanıń yuridikalıq háreketlerine razılıq beredi hám oǵan kómeklesedi. Muqabıl jantasıw: Ayırım huquqtanıwshılar jas shegarasın 14 jas emes, bálki 16 jas (pasport jası) etip belgilew mantiqan durısıraq bolıwın atap ótiwleri

múmkin, sebebi 14 jaslı bala ele jetkilikli turmıslıq tájiriybege iye bolmaydı. Biraq, ámeldegi nızamshılıq hám xalıq aralıq standartlar (sonıń ishinde, BMT Konvensiyası) balanıń ósip baratırǵan qábiletlerin tán alıwdı talap etedi. 14 jastan baslap balaǵa kóbirek ǵárezsizlik beriw onıń jámiyetke iykemlesiwi hám juwapkershilikti seziniwi ushın zárúr huquqıy qádem esaplanadı.

Glossariy

QÁWENDERLIK
On tórt jasqa tolmaǵan jetim balalardı hám ata-anasınıń qaramag'ınan ayırılǵan balalardı, sonday-aq sud tárepinen is-háreketke uqıpsız dep tabılǵan puqaralardı olarǵa támiyinat, tárbiya hám bilim beriw, olardıń huquqların qorǵaw maqsetinde ornalastırıwdıń arnawlı huquqıy forması.

Mısal: 10 jaslı jetim qalǵan Anvarǵa salıstırǵanda ámekisi qáwender etip tayınlandı.

Baylanıslı terminler: Qamqorlıq, Qáwenderliktegi shaxs

QAMQORLIQ
On tórt jastan on segiz jasqa shekemgi jetim balalardı hám ata-anasınıń qaramag'ınan ayırılǵan balalardı, sonday-aq sud tárepinen is-háreketke uqıplılıǵı sheklengen puqaralardı olarǵa támiyinat, tárbiya hám bilim beriw, múlklik hám shaxsıy huquqların qorǵaw forması.

Mısal: 16 jaslı qızǵa onıń apası qamqor retinde belgilendi.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik, Qáwenderliktegi shaxs

TUTININGAN (FOSTER) SHAŃARAQ
Jetim balalar hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalardı shańaraqqa jaqın ortalıqta tárbiyalaw ushın arnawlı shártnama tiykarında ornalastırıw forması bolıp, bunda balanıń barlıq sociallıq huquqları saqlanıp qaladı hám mámleket tárepinen materiallıq qollap-quwatlanadı.

Mısal: Ata-anasız qalǵan balalar arnawlı tayarlıqtan ótken tutınıngan shańaraqqa tárbiyaǵa berildi.

Baylanıslı terminler: Patronat, Perzentlikke alıw

PERZENTLIKKE ALIW
Kámiletke tolmaǵan balalardı tek olardıń máplerin gózlep, sud qararı tiykarında óz perzenti qatarına qabıl etiw processi bolıp, bunda perzentlikke alınǵan bala barlıq shaxsıy hám múlklik huquqlarda perzentlikke alıwshınıń óz balalarına tolıq teńlestiriledi.

Mısal: Perzentsiz shańaraq 5 jaslı jetim balanı sud arqalı perzentlikke aldı.

Baylanıslı terminler: Tutınıngan (foster) shańaraq

PATRONAT

> Ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalardı tek olardıń tuwısqanlarına shańaraqqa tárbiyaǵa beriw forması bolıp, bul tutınıngan shańaraq institutınıń bir bólegi esaplanadı hám balanıń tuwısqanlıq baylanısların saqlap qalıwǵa xızmet etedi.

Mısal: Ata-anası qaytıs bolǵan bala óz apasınıń shańarağına patronat tiykarında tárbiyaǵa berildi.

Baylanıslı terminler: Tutınıngan (foster) shańaraq

> **KISHI KÓLEMDEGI BALALAR ÚYI**
> Ata-ana qaramag'ısız qalǵan balalar ushın máhálle aymaǵında shólkemlestiriletuǵın, úy shárayatına jaqınlastırılǵan shańaraqlıq formadaǵı tárbiya mákemesi bolıp, balalardı jámiyetke iykemlestiriw hám sociallıq izolyaciyadan saqlaw maqsetinde iskerlik júrgizedi.

Mısal: Máhállede shólkemlestirilgen kishi kólemdegi balalar úyinde 5 bala shańaraq ortalığında tárbiyalanbaqta.

Baylanıslı terminler: Máhállebay sistema

> **MÁHÁLLEBAY SISTEMA**
> Xalıqtı, sonıń ishinde jetim balalardı sociallıq qorǵawdı tikkeley máhálle dárejesinde, erte anıqlaw hám járdem kórsetiw arqalı shólkemlestiriw usılı bolıp, bunda máhálle belsendileri balalardıń jaǵdayın turaqlı qadaǵalap baradı.

Mısal: Máhálle belsendileri ata-ana qaramag'ısız qalǵan balanı anıqlap, dárhal qáwenderlik organına xabar berdi.

Baylanıslı terminler: Kishi kólemdegi balalar úyi

> **BALA MÁPLERINIŃ ÚSTINLIGI**
> Balalar menen baylanıslı barlıq háreketlerde, sonıń ishinde olardı muqabıl ornalastırıwda, balanıń eń jaqsı mápleri, onıń qáwipsizligi, bilim-tárbiyası hám den sawlığı birinshi orında turıwı kerekligin belgilewshi xalıq aralıq hám milliy huquqıy qaǵıyda.

Mısal: Sud aǵa-úkelerdi ajıratpaslıq balanıń eń jaqsı máplerine sáykes keledi dep taptı.

Baylanıslı terminler: Perzentlikke alıw

> **WAQITSHA QÁWENDERLIK**
> Balanı muqabıl ornalastırıw máselesi úzil-kesil sheshilgenge shekem qáwenderlik hám qamqorlıq organları tárepinen waqıtsha ámelge asırılatuǵın minnet bolıp, bul dáwirde balanıń ómiri hám den sawlığı tolıq mámleket qorǵawında boladı.

Mısal: Bala tabılǵanınan soń, onıń táǵdiri sheshilgenshe qáwenderlik organı waqıtsha qáwenderlikti óz moynına aldı.

Baylanıslı terminler: Qáwenderlik

QÁWENDERLIK HÁM QAMQORLIQ ORGANI

Jetim hám ata-ana qaramag'ınan ayırılǵan balalardı anıqlaw, esapqa alıw, olardı muqabıl ornalastırıw formaların tańlaw hámde olardıń keyingi támiyinatı hám tárbiyasın turaqlı qadaǵalap barıwshı wákillikli mámleketlik organ.

Mısal: Mektep direktorı qarawsız qalǵan oqıwshı haqqında qáwenderlik hám qamqorlıq organına xabar berdi.

Baylanıslı terminler: Máhállebay sistema

Xronologiya

Jetim balalardı sociallıq qorǵaw institutınıń rawajlanıwı

1989 · BALA HUQIQLARI HAQQINDAǴI KONVENCIYA QABIL QILINIWI

Birlesken Milletler Shólkemi tárepinen balalardıń huqıqların, sonday-aq jetim hám ata-ana qamqorlıǵınan ayırılǵan balalardı qorǵawdı xalıqaralıq dárejede kepilleytuǵın tiykarǵı hújjet qabıl qılındı.

Áhmiyeti: Bala máplerinińústinligi xalıqaralıq kólemde huqıqıy tán alındı hám milliy nızamshılıqqa tiykar boldı.

1998 · ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI SHAŃARAQ KODEKSINIŃ QABIL QILINIWI

Ózbekstan Respublikasında shańaraqlıq qatnasıqlardı, sonday-aq jetim balalardı balalıqqa alıw, qáwenderlik hám qamqorlıq belgilew hámde shańaraqqa tárbiyalaytuǵın etip beriw tártiblerin belgileyteǵın tiykarǵı nızam hújjeti qabıl qılındı.

Áhmiyeti: Balalardı alternativ jaylastırıwdıń milliy huqıqıy tiykarları hám olardıń sociallıq kepillikleri nızam dárejesinde bekkemlendi.

2014 · QÁWENDERLIK HÁM QAMQORLIQ HAQQINDAǴI NIZAMNIŃ QABIL QILINIWI

Ózbekstan Respublikasınıń ÓRQ-364-sanlı nızamı qabıl qılınıp, qáwenderlik hám qamqorlıq organlarınıń wákillikleri, qáwender tayınlaw tártibi hám olardıń minnetlemeleri anıq huqıqıy normalar menen tártipke salındı.

Áhmiyeti: Qáwenderlik hám qamqorlıq tarawındaǵı qatnasıqlar bólek nızam hújjetleri menen tolıq tártipke salındı.

2024 · MÁHÁLLEBAY SISTEMANI KÚSHEYTIW BOYINSHA PÁRMAN

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń PF-185-sanlı Pármanı qabıl qılınıp, jetim balalardı sociallıq qorǵawda máhállebay islew sisteması engizildi hám kishi kólemli balalar úyleri shólkemlestiriliwi belgilendi.

Áhmiyeti: Balalardı sociallıq qorǵawda máhálle institutınıń rolı hám juwapkershiligi huqıqıy tárepten asırıldı.

2026 · SHAŃARAQ KODEKSINE ASIRAP ALǴAN SHAŃARAQ BOYINSHA ÓZGERISLER KIRGIZILIWI
Ózbekstan Respublikasınıń ÓRQ-1174-sanlı nızamı menen Shańaraq kodeksine ózgerisler kirgizilip, balalardı asırap alǵan (foster) shańaraqqa beriw tártibi, shártnamalıq qatnasıqlar hám sociallıq kepillikler jetilistirildi.

Áhmiyeti: Balalardı shańaraqlıq ortalıqta tárbiyalawdıń zamanagóy formaları nızamshılıqta tolıq óz kórinisin taptı.

Mind-map

Jetim balalardı sociallıq qorǵaw

- Anıqlaw hám esapqa alıw: Erte anıqlaw processi (Shańaraq kodeksi, 149-statya)
- — Qáwenderlik organları: Wákillikli organ (Shańaraq kodeksi, 148-statya)
- — 24 saatta xabar: Dárhal xabar beriw (Shańaraq kodeksi, 149-statya)
- — — Shólkemler: Mektep hám emlewxanalar
- — — Máhálle: Máhálle belsendileri
- — 3 kúnde tekseriw: Shárayattı úyreniw (Shańaraq kodeksi, 149-statya)
- Máhállebay sistema: Sociallıq qorǵaw tiykarı (PF-185)
- — Máhálleniń rolı: Tiykarǵı qatnasıwshı (PF-185)
- — — Erte anıqlaw: Balalardı anıqlaw
- — — Jámiyetshilik qadaǵalawı: Turaqlı baqlaw
- — Kishi kólemdegi úyler: Jańa sistema (PF-185)
- — — Shańaraq ortalıǵı: Úy shárayatına jaqın
- — — Sociallıq iykemlesiw: Jámiyetke integraciya
- Muqabıl ornalastırıw: Ornalastırıw formaları (Shańaraq kodeksi, 150-statya)
- — Perzentlikke alıw: Ústin forma (Shańaraq kodeksi, 151-statya)
- — — Sud tártibi: Tek sud arqalı
- — — Bala mápi: Mápler ústinligi
- — Qáwenderlik hám qamqorlıq: Wákillik forması (Shańaraq kodeksi, 173-statya)
- — — 14 jasqa shekem: Qáwenderlik belgilenedi
- — — 14-18 jas: Qamqorlıq belgilenedi
- — Tutınıngan shańaraq: Shártnamalıq forma (Shańaraq kodeksi, 194-statya)
- — — Shártnama tiykarında: Qáwenderlik organı menen
- — — Patronat: Tuwısqanlarǵa beriw
- Perzentlikke alıwdı biykarlaw: Biykarlaw tártibi (Shańaraq kodeksi, 169-statya)
- — Biykarlaw tiykarları: Nızamlı sebepler (Shańaraq kodeksi, 169-statya)

- — — Minnetti orınlamaw: Wazıypadan bas tartıw
- — — Shápáátsiz qatnasıq: Balaǵa zıyan jetkiziw
- — Huquqıy aqıbetleri: Nátiyjeler (Shańaraq kodeksi, 172-statya)
- — — Huquqlar tamamlanıwı: Barlıq baylanıslar úziliwi
- — — Balanı qaytarıw: Qáwenderlik organına beriw
- Sociallıq kepillikler: Mámleket qorǵawı (Shańaraq kodeksi, 197-statya)
- — Turaq-jay huquqı: Múlk huquqı saqlanıwı (Shańaraq kodeksi, 197-statya)
- — Bilim hám medicina: Biyul xızmetler (Shańaraq kodeksi, 197-statya)
- — Materiallıq támiyinat: Napaqa hám tólewler (Shańaraq kodeksi, 197-statya)

Túsindiriw hám sxema

Jetim balalardı anıqlaw hám muqabıl ornalastırıw processı

DIAGRAMMADAǴI BAYLANISLAR

- Bala qarawsız qalıwı ’24 saat ishinde ’Xabar beriw processı
- Xabar beriw processı ’Xabar beriw ’Qáwenderlik hám qamqorlıq organı
- Qáwenderlik hám qamqorlıq organı ’3 kún ishinde ’Turmıs shárayatın tekseriw
- Turmıs shárayatın tekseriw ’Bahalaw mezonları ’Bala mápi ústinligi
- Bala mápi ústinligi ’Ústin forma ’Perzentlikke alıw
- Perzentlikke alıw ’Sud qararı menen ’Sud
- Bala mápi ústinligi ’Hákim qararı menen ’Qáwenderlik hám qamqorlıq
- Bala mápi ústinligi ’Shártnama tiykarında ’Tutınıngan shańaraq
- Bala mápi ústinligi ’Shańaraq tabılmaǵanda ’Mákemege ornalastırıw

Derekler

USI TEMANIŃ DEREKLERI

Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Qáwenderlik hám qamqorlıq haqqında”ǵı Nızam, ÓRQ-364 (02.01.2014) — https://lex.uz/docs/2307828

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń PF-185-sanlı Pármanı (14.11.2024) — https://lex.uz/docs/7228844

Bala huqıqları haqqındaǵı konvenciya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

USINILATUǴIN ÁDEBIYATLAR (BAǴDARLAMADAN)

- Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M. Yetim va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish: o‘quv qo‘llanma. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 134 b.
- Babajonova D.I., Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M., Orazimbetov R.M. Oila huquqi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 220 b. VI bob.

Iqtibas keltiriwden aldın hár bir derekti onıń ámeldegi rásmiy teksti menen salıstırıń.

Oqıw teksti bilimlendiriw maqsetinde jasalma intellekt járdeminde tayarlanǵan. Bul yuridikalıq másláhát emes; iqtibas keltiriwden aldın birlemshi derekler menen tekseriń. Tashkent mámleketlik yuridikalıq universiteti · Shańaraq hám miyras huqıqı.

OXFORDER LLC tárepinen jaratılǵan · Basılım 2026.11